

**До спеціалізованої вченої ради
ДФ 64.086.033
з атестації докторів філософії
у Національному юридичному університеті
імені Ярослава Мудрого**

**ВІДГУК
офіційного опонента**

**Шаповалової Ольги Вікторівни на дисертаційну роботу
Шапошник Анастасії Олександрівни «Послуги в інноваційній сфері та їх
договірні-правове забезпечення», подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 – право**

Обґрунтування вибору теми дослідження

Розвиток інституту послуг в інноваційній сфері та договірних зобов'язань щодо їх забезпечення відбувається надзвичайно стрімко. Але як у вітчизняній так і в зарубіжній літературі проблемам саме господарсько-правової інституціоналізації не приділяється належна увага. Кращі світові практики договірно-правового забезпечення послуг в інноваційній сфері надають досвід, який доцільно адаптувати після належного аналітичного опрацювання всіх нюансів його запозичення. Тому вкрай затребуваним стає комплексне наукове дослідження за проблематикою, яку обрала Анастасія Олександрівна Шапошник. Тому поділяю впевненість здобувачки щодо актуальності обраної теми дисертації і хочу додати наступне. Аналіз наукової роботи, яку подано на захист, засвідчує глибоку зацікавленість її авторки проблемою та втілення підходу зрілого науковця до її розв'язання. Ґрунтовне теоретичне дослідження у новій площині договірного права характеризується класичним підходом до подання позицій науки господарського права. Це дозволяє авторці довести необхідність та результативність розпочатої дещо раніше господарсько-правової інституціоналізації договорів про надання послуг (йдеться про дисертацію О. В. Голіної «Господарсько-правова інституціоналізація договорів про надання послуг»). Переконаливо обґрунтовується її цінність як з точки зору правових, так і економічних, управлінських, фінансових та інших чинників розвитку економіки.

На теоретичному рівні досліджувалися окремі правові аспекти інноваційної проблематики: Ю. Атамановою («Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави» монографія, 2008 рік),

Д. Адамюком («Інноваційний продукт як об'єкт правового регулювання за законодавством України та ЄС», кандидатська дисертація, 2016 рік), О. Гладкою («Комерційна концесія як форма інноваційного інвестування», 2015 рік), О. Давидюком («Технологія як об'єкт господарсько-правового регулювання», монографія, 2010 рік), К. Івановою («Господарсько-правове регулювання договірних зобов'язань інноваційного характеру», кандидатська дисертація, 2008 рік), А. Стріжковою («Grid-технології як об'єкт інноваційних правовідносин», кандидатська дисертація 2017 рік) та інші.

Тему дисертації обрано згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого і в межах державної цільової комплексної програми «Правове забезпечення реалізації політики держави на пріоритетних напрямках економічного розвитку та у сфері екологічної безпеки» (номер державної реєстрації 0111U000962).

Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 3, від 23 листопада 2017 р.).

Новизна результатів наукового дослідження

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою у вітчизняній науці господарського права спеціальним комплексним дослідженням послуг в інноваційній сфері та їх договірно-правового забезпечення як чинника зміцнення інноваційного потенціалу національної економіки й залучення інвестицій в інноваційну сферу, а також створення додаткових можливостей для виходу на світовий ринок національних підприємств-виробників інноваційної продукції. Підтверджую, що дійсно вперше обгрунтовані та виносяться на захист положення, в яких:

У межах понятійного апарату інноваційного права, як підгалузі господарського права, запропоновано розмежування послуг в інноваційній сфері на інноваційні (послуги, що є різновидом інноваційної продукції) та допоміжні (послуги, що підвищують ефективність та результативність інноваційного процесу). Критерієм такого розмежування визначено характер співвідношення означених послуг з інноваційним процесом (циклом). Інноваційні послуги є товароспроможним результатом кінцевого етапу інноваційного процесу (циклу), на який поширюється режимні вимоги щодо провадження інноваційної діяльності, безпосереднім об'єктом якої вони є; допоміжні послуги можуть надаватися на кожному з етапів інноваційного процесу (циклу) задля його оптимізації, у тому числі створення нових

об'єктів інноваційної діяльності.

Визначено ознаками інноваційних послуг: а) прямий зв'язок з інноваційною діяльністю, товароспроможним результатом якої вони є; б) здатність до створення соціально-економічних ефектів на мікро та макро рівнях (підвищення конкурентоспроможності підприємств-послугодавців, технологічного рівня відповідного сегмента сфери послуг, сприяння появі нових високотехнологічних галузей / підгалузей третинного сектору економіки, забезпечення розвитку інноваційного потенціалу держави та зміна технологічних устроїв тощо); в) відповідний рівень новизни (інноваційності) з точки зору галузевого сегментування вітчизняної економіки (такі послуги є новими для економіки України та / або для певної галузі економіки або мають значно вищі техніко-економічні показники порівняно з аналогічними послугами, представленими на відповідному ринковому сегменті); г) відповідний рівень новизни (інноваційності) з точки зору технологічної складової – технологічного процесу надання послуг (обов'язкове застосування інноваційних для даного виду послуг технологій). Відсутність технологічної складової в процесі надання послуг, навіть за умови суттєвих якісних змін у її характеристиках, може її характеризувати тільки як «послугу-новинку» або удосконалену (модернізовану) традиційну послугу.

Здійснено комплексну класифікацію послуг в інноваційній сфері за низкою критеріїв, зокрема: формою втілення результату послуг (послуги, які мають уречевлений результат; послуги, які не мають уречевленого результату); структурою послуги (послуги, що мають однорідну (просту) структуру, комплексні послуги / послуговий продукт); способом взаємодії послугодавця та замовника (послуги, що надаються під час безпосередньої взаємодії замовника та виконавця; послуги, що не передбачають безпосередньої взаємодії замовника та виконавця); типом послуги (господарсько-виробничі послуги; господарсько-споживчі послуги; внутрішньогосподарські послуги); галузевою належністю (фінансові послуги, інформаційно-консультаційні послуги, інформаційно-телекомунікаційні послуги, транспортні послуги, медичні послуги, сільськогосподарські послуги та ін.) тощо.

Виокремлено як спеціальний (комплексний) класифікаційний критерій інноваційних послуг – рівень їх інноваційності з точки зору ступня технологічної новизни процесу їх надання та територіально-галузових меж комерціалізації: 1) інноваційні послуги, які не мають національних та міжнародних (світових) аналогів; 2) інноваційні послуги, які не мають національних аналогів, однак є аналогом інноваційних послуг на міжнародному ринку послуг; 3) послуги, які є національними інноваційними

аналогами традиційних для вітчизняної економіки (її певної галузі) послуг та значно перевищують їх за техніко-економічними показниками своєї ефективності / результативності. Означений критерій запропоновано взяти за основу формування правових режимів інноваційної діяльності, предметом якої є надання інноваційних послуг.

Визначено потребу багаторівневого договірною регулювання процесу проєктування (планування освоєння) інноваційних послуг, як виду інноваційної продукції, до виробничого відтворення, що містить: розробку експериментального проєкту інноваційної послуги та моніторинг очікуваного технологічного та комерційного потенціалу від його реалізації; безпосередню реалізацію експериментального проєкту інноваційної послуги, оцінку його результативності та можливих ризиків майбутньої комерціалізації; формування необхідних організаційно-майнових засад комерціалізації створеної моделі інноваційної послуги (матеріально-технічної бази та підготовки кваліфікованого персоналу) для її систематичного відтворення як виду інноваційної продукції). На цих етапах проєктування відбувається укладення різних видів договорів, як-от: про спільну інноваційну діяльність, про трансфер технологій, про виконання науково-технічних робіт та інші, а також договорів про надання допоміжних послуг в інноваційній сфері (договорів про надання послуг у сфері патентно-ліцензійної діяльності, зокрема з інформаційного пошуку, організації проведення експертизи, реєстрації прав на об'єкти інтелектуальної власності; договорів про надання маркетингових та консалтингових послуг в інноваційній сфері; договорів про надання послуг технологічного аудиту та комплексних інжинірингових послуг; договорів про надання послуг з оцінки майнових прав на інноваційні технології, інноваційні продукти; договорів про надання послуг зі страхування інноваційних ризиків тощо).

Запропоновано законодавче закріплення договору про надання інноваційних послуг, який крім істотних умов для договорів про надання певних видів послуг, повинен містити істотну умову про використання інноваційної технології (технологій) у процесі надання таких послуг із визначенням гарантованих для замовника результатів її застосування.

Заслугують на підтримку також ті положення, якими удосконалено:

1. Застосування вузького підходу при тлумаченні змісту поняття «інновації» в сфері суспільного виробництва (чіткої прив'язки до об'єктів права інтелектуальної власності та / або результатів науково-дослідних робіт) з метою запобігання розмиванню його меж.

2. Основні етапи розробки (проєктування) інноваційної послуги,

якими є: 1) підготовка матеріально-технічної бази для здійснення інноваційної послуги; 2) моделювання інноваційної послуги в межах інноваційної діяльності (підготовка експериментального проєкту щодо надання інноваційної послуги); 3) реалізація експериментального проєкту щодо надання інноваційної послуги 4) підготовка персоналу для надання інноваційної послуги як виду інноваційної продукції.

3. Відмежування поняття «інноваційна послуга» від суміжних категорій, як-от: «послуга-новинка», «інтелектуальна послуга». Послугою-новинкою є послуга, що надається усталеним способом, зокрема за допомогою традиційних технологій, однак має суттєві якісні зміни в характеристиках або є новою для певного сегмента ринку. Інтелектуальною є послуга, зміст якої утворює інтелектуальна (знаннємістка) послугова діяльність, що потребує спеціальних (професійних) знань від її виконавця та має високий ступінь індивідуалізації.

4. Різноманітність правової природи послуг, що надаються в інноваційній сфері, через що існує потреба розгалуженого договірно-правового регулювання відносин з їх надання. Запропоновано кваліфікування договорів з надання інноваційних послуг як договорів інноваційного типу, особливістю якого є безпосередній зв'язок предмета договору з предметом інноваційної діяльності послугодавця / виконавця інноваційних послуг. Договори з надання допоміжних послуг в інноваційній сфері, які не передбачають створення самостійних результатів (об'єктів) інноваційної діяльності, а тільки оптимізують процес її здійснення, класифікуються як договори інноваційного характеру.

5. Необхідність формування єдиної національної інноваційної системи (навіть при існуванні поодиноких елементів), призначення якої – продукування інновацій та повномасштабна інноватизація національної економіки. Сьогоденний стан із законодавчої регламентації інноваційної діяльності є продуктом браку стратегічного бачення та послідовної державної політики щодо переведення України на інноваційний курс розвитку, формування національної інноваційної екосистеми (сукупності інституцій, взаємовідносин, а також всіляких видів ресурсів, задіяних під час виробництва та вживання наукових знань та технологій, що забезпечують розвиток інноваційної діяльності), яка забезпечувала б його здійснення й збільшувала піднесення інноваційної культури в країні, користуючись, крім фінансових, й іншими механізмами розвитку інноваційної діяльності.

Також набули подальшого розвитку положення про:

1. Визнання основними бар'єрами інноваційного розвитку сфери послуг: несформованість державної та регіональної інноваційної політики,

відсутність сучасних програм інноваційного розвитку країни; незадовільний стан фінансування наукових досліджень та їх подальшої комерціалізації, відсутність довгострокового кредитування, ускладнення процедури кваліфікації інноваційних проєктів, та, як наслідок, слабкі мотиваційні чинники впровадження інновацій, нерозвинена вітчизняна інноваційна інфраструктура та незацікавленість в інноваційному інвестуванні тощо.

2. Внутрішні та зовнішні чинники, які стимулюють інноваційний розвиток сфери послуг, відтак мають перебувати в епіцентрі уваги держави. До внутрішніх чинників належать: компетенції та навички персоналу підприємств інноваційної інфраструктури, керівний персонал, стратегії розвитку компанії, тип бізнесу, час роботи на відповідному ринку; до зовнішніх факторів можна віднести: технологічний прогрес, зміну потреб споживачів, інфраструктуру знань, скорочення життєвого циклу товару / послуги, посилення конкуренції в глобальному масштабі тощо.

Перспективність розвитку інноваційного законодавства та необхідність усунення законодавчих дисфункцій та прогалин забезпечення його узгодженості та систематизації (прийняття Інноваційного кодексу України) з урахуванням міжнародних стандартів сформованих в цій царині («Посібник Фраскати», «Посібник Осло», «Зелена Книга про інновації» тощо), а також активізації міжнародного співробітництва за участю України (перегляд наявних двосторонніх угод з міжнародного науково-технічного співробітництва, прийняття нових міжнародних актів з питань інноваційного співробітництва).

Достовірність та обґрунтованість результатів дослідження

Теоретичні і практичні здобутки та висновки дисертаційного дослідження, що виконала здобувачка, мають важливе значення для правової науки.

В цілому аналіз дисертації свідчить, що отримані авторкою результати слід визнавати такими, що несуть наукову новизну, мають певне теоретичне і практичне значення, поставлена мета досягнута, а завдання дослідження виконані.

Сформульовані в дисертації науково-практичні положення, висновки та рекомендації, в основному, є аргументованими й указують на глибину наукового пошуку відповідно до поставленої мети і завдань дослідження.

При написанні дисертаційного дослідження авторкою використана значна кількість літературних та нормативно-правових джерел. Проведено ґрунтовний аналіз теоретичних джерел. Логічність та об'єктивність

викладення матеріалу, аргументованість та фундаментальність суджень дисертантки дозволяє вважати обґрунтованими результати її дослідження.

Теоретичні положення, основні результати та висновки наукових досліджень, викладених у дисертації, обговорювались і були схвалені на засіданнях кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Положення наукової новизни були представлені на всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції» (м. Харків, 25 березня 2018 р.), круглому столі «Правова наука та інноваційна діяльність в умовах інтеграційних процесів» (м. Харків, 08 червня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Юридична осінь» (м. Харків, 14 листопада 2018 р.); круглому столі «Завдання господарсько-правової політики держави в умовах четвертої промислової революції» (м. Харків, 20 березня 2019 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції» (м. Харків, 20 грудня 2020 р.) (заочна).

Відповідно до мети, завдань і предмета дослідження дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатку. Загальний обсяг роботи становить 192 сторінки, з них 169 сторінок основного тексту. Список використаних джерел налічує 186 найменувань (21 сторінка), 1 додаток – на 2 сторінках.

Дисертація відповідає профілю спеціальності 081 – право.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що вони стосуються як науково-теоретичних, так і практичних аспектів, які можна використати:

- у науково-дослідницькій сфері – для проведення подальших наукових досліджень особливостей нормативно-правового та договірної регулювання інноваційної діяльності та правових режимів об'єктів такої діяльності;

- у правотворчій діяльності – при складанні відповідних програмних документів та удосконаленні чинного господарського законодавства України;

- у навчально-методичному процесі – при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій та навчальних програм курсів «Господарське право України», «Інноваційне право», «Договірне-правове регулювання відносин у сфері господарювання» та інших навчальних дисциплін.

Зауваження щодо форми та змісту дисертації

У цілому результати наукового пошуку дисертантки є виваженими та такими, що сприймаються позитивно. Проте деякі положення носять дискусійний характер та/або потребують додаткового пояснення дисертантки під час прилюдного захисту дисертації.

1. У другому положенні новизни першого рівня дисертантка пропонує авторське визначення поняття інноваційної послуги (с. 10). У ньому фактично втілені основні її кваліфікаційні ознаки, однією з яких є їх здатність (можливість) забезпечувати отримання нових та / або додаткових соціально-економічних ефектів у третинному секторі економіки. Разом з тим, саме поняття «ефект» є оціночним та має багатоаспектний характер, що вимагає конкретизації форм прояву соціально-економічних ефектів у третинному секторі економіки на мікро та макро рівнях.

2. Дисертанткою обґрунтовано положення про варіативну природу інноваційної послуги як об'єкта господарських правовідносин, детерміновану динамізмом розвитку сфери послуг та прискоренням процесів комодитизації інноваційних технологій, покладених в основу процесів надання послуг, як наслідок, «втратою» останніми елементів новизни (вторинна комодитизація об'єктів, створених на ґрунті цих технологій). Причинами зростаючої комодитизації інноваційних послуг, з одного боку, є насичення (перенасичення) ринку послугами, процес надання яких пов'язаний з застосуванням однакових та / або подібних (неконкуруючих) технологій, внаслідок чого інноваційна послуга трансформується в традиційний для відповідного ринкового сегмента продукт); з іншого боку, технологічне вдосконалення наявних та поява нових (конкуруючих) інноваційних технологій надання послуг (кожна інноваційна технологія має свої технологічні межі, пов'язані з вичерпуванням її можливостей на певному ринковому сегменті). Визначено необхідність створення господарсько-правового механізму державного моніторингу процесів інноватизації третинного сектору економіки та одночасно процесів галузевої дифузії технологій з метою безперервного спостереження та обліку стану освоєння та впровадження інноваційних технологій у різні галузі нематеріального виробництва та визначення усталених (базових) для цих галузей технологій (с. 11 дисертації). Проте твердження про варіативність природи інноваційної послуги потребує авторських коментарів, зокрема, щодо умов, за яких інноваційна послуга перетворюється на «традиційну».

3. На другому рівні новизни дисертанткою обґрунтовано удосконалення положення про: класифікацію договорів з надання послуг в інноваційній сфері

за багаточисленими критеріями виокремлення класифікаційних рядів (с. 14-15.). Зокрема, за етапами інноваційного процесу; за стадією проектно-конструкторських розробок; за стадією освоєння інноваційного об'єкта; за стадією експлуатації інноваційних об'єктів); за предметною ознакою та іншими критеріями. Але не зроблено акценту на теоретичній або/та практичній ціності удосконаленої класифікації договорів з надання послуг в інноваційній сфері.

4. Також на другому рівні новизни дисертанткою обгрунтовано удосконалення положення про те, що серед основних напрямів інноватизації сфери послуг, які повинні отримати правове забезпечення, вона вважає створення та функціонування інноваційних кластерів та впровадження інноваційних ваучері (с. 15 дисертації). Хотілося б почути авторську позицію щодо змістовного наповнення цих напрямів.

5. У висновку за № 12 дослідження (с. 166) дисертантка приходить до узагальнення щодо доцільності вважати «предметом правового регулювання інноваційної сфери відносини, що виникають на всіх етапах інноваційного циклу в процесі функціонування національної інноваційної системи. Правові підвалини функціонування національної інноваційної системи, що формують підґрунтя інноваційної діяльності, на рівні міжнародного регулювання в «усіченому форматі» представлено програмним та конвенційно-договірним регулювання, на національному рівні – нормативними документи концептуального та програмного характеру, які здебільшого приймалися 10 років потому, та фрагментарним галузевим регулюванням, що також майже не переглядалось (не оновлювалось) вже довгий час». Проте хотілося б запросити дисертантку до дискусії щодо пошуку на локальному рівні предмета правового регулювання інноваційної сфери. Наприклад, йдеться про відносини, що виникають з питань обліку та звітування про надання інноваційних послуг суб'єктами господарювання.

Загальний висновок по дисертації

Представлена дисертація характеризується достатнім рівнем новизни, виваженим співвідношенням висвітлення зарубіжного досвіду та вітчизняної практики розв'язання схожих проблем. Загальна позитивна оцінка дисертації А. О. Шапошник «Послуги в інноваційній сфері та їх договірно-правове забезпечення» обумовлена тим, що її характеризує достатній теоретичний рівень, виважене співвідношення розгляду теоретичних та практичних проблем обраної проблематики. Дисертація являє собою науково-дослідну працю, що за своїм змістом, науковими результатами, методологією

дослідження, актуальністю та новизною є реальним внеском у розвиток науки господарського права. В дисертації містяться нові науково обґрунтовані завдання та здобутки, що мають істотне значення для теорії господарського права.

Дисертація Шапошник А. О. «Послуги в інноваційній сфері та їх договірно-правове забезпечення» відповідає спеціальності 081 – право. Оформлення дисертації відповідає кваліфікаційним вимогам, які пред'являються до дисертаційних робіт. Публікації авторки у достатній кількості розміщено у виданнях, визначених фаховими для оприлюднення положень дисертацій.

Порушення академічної доброчесності в дисертації А. О. Шапошник не виявлені.

Дисертація Шапошник А. О. «Послуги в інноваційній сфері та їх договірно-правове забезпечення» за своїм змістом та формою відповідає вимогам Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Про присудження ступеня доктора філософії» від 06 березня 2019 р. № 167 (зі змінами), Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства науки і освіти України від 12 січня 2017 року № 40, а її авторка Анастасія Олександрівна Шапошник, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
зав. кафедрою господарського права,
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

О. В. Шаповалова

Підпис О. В. Шаповалової засвідчую:

Начальник відділу кадрів
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля

Л. М. Літвінова